

KOZMA JÓZSEF*

A DÉL-TISZAI IDENTITÁSRÉGIÓ KIALAKULÁSÁNAK ELSŐ LÉPÉSEI

FIRST STEPS OF FORMING THE SOUTH TISZA IDENTITY REGION

ABSTRACT

All actors in Central-East Europe face the changing role of different regions. In Hungary, the regional policy of the new government recasts chances and duties of former development regions with primary focus on counties. The article deals with a specific region along Southern course of river Tisza. We prove that this part of a wider European region, a sometime organic one, is actually object of reintegration. We analyze different conditions and dimensions of altering relations which play eminent role in the reinforcement of the organic character. The perspective of local actors in the next period, can be found in the new European Danube Strategy, as long as they are ready to organize themselves on appropriate regional base. Danube Strategy will be filled with real content if each identity region will be ready to accommodate itself in the new and wider European structure of a functional macroregion called Danube Region. We conclude that appropriate management of conditions supports the ongoing European and inner integration process.

Bevezetés

Az identitásrégiók azonosítása és szerephez juttatása azzal párhuzamosan erősödő folyamat, ahogyan a regionalitás más keretei átalakulnak, gyakran meggyengülnek, veszítenek szerepükből, befolyásukból.

Magyarországon a konstruált fejlesztési régiók a 2010-ben hivatalba lépett kormány politikájában elveszítik korábbi szerepüket, jogosítványaikat és jogszabályok, illetve központi vagy helyi politikákból származó erejüket. Névlegesen a megyék veszik át funkcióikat, gyakorlatilag azonban nem tapasztalni azonosítható politikát erre vonatkozóan.

Lokálisan pedig azt lehet tapasztalni, hogy nem lépnek be az egyes települések, helyi közösségek törekvéseit kifejezni, keretbe foglalni képes, nem teljesen mesterséges, új alakulatok. A helyi szereplők észlelik, hogy önmagukban képtelenek sikeresen stratégiát alkotni, pályázni, forrásokhoz jutni, megtartó erejüket, gazdasági és társadalmi potenciáljukat növelni. Ezért keresik is a saját képükre formálható más, újabb kereteket, de féltik szuverenitásukat, és nem akarnak egy rendszerben alárendelt pozícióba kerülni. Mindez nagymértékben csökkenti a kialakult regionális, hazai és európai szintű versenyben a helytállásukat. Ez egy folyamat, amely már régebb óta tart, és jól mutatja, hogy a térségi különbségeket, lemaradást az eddigi hazai regionális politikák alapján nem lehetett csökkenteni, sőt azok növekedését regisztrálják a kutatások.

A Duna Stratégia óriási lehetőséget kínál. A hazai, regionális, helyi szereplők azonban nincsenek felkészülve arra, hogy élni tudjanak vele. Úgy tapasztaljuk, hogy az egyébként jól megfogalmazott központi politikai üzeneteket lényegében nem tudják lefordítani a maguk számára értelmezhetően sem az ágazati, sem a regionális és helyi szereplők. Álláspontunk szerint a Duna Régió egy olyan keret, amelyben a korábbi kötöttségektől mentesen, szabadon fejződhetnek ki és juthatnak érvényre a helyi és térségi, regionális érdekek.

* Egyetemi adjunktus, Szegedi Tudományegyetem.

Ráadásul éppen azért, hogy a szereplők saját szervességüket fejezhetik ki, és identitásukat állíthatják a középpontba.

Jól látható ebből a megfontolásból, hogy a Duna Stratégia közeli és távoli kapcsolatok megerősödése és kifejeződése számára kínál lehetőséget. Az identitásrégiók lényegéről kifejtettek értelmében ezért megállapíthatjuk, hogy a Duna Régióban természetes és kitüntetett helyet foglalnak be az identitásrégiók vagy -körzetek. Éppen azért erősítenek meg egy Duna-identitást, hogy saját identitásuk kifejezésének alkalmas és természetes keretének ismerik fel és fogadják el a Duna Régiót. Az általuk fontosnak tartott eseményeket pedig értelmezni tudják e funkcionális makrorégió kereteiben.

Ebből számunkra két következtetés adódik. Egyrészt a helyi szereplők megtalálhatják a Duna Stratégiában a következő időszak perspektíváját, ha identitásuknak megfelelő régiós, körzeti alapon szervezik meg magukat, illetve a már ilyen alapon kialakult rendszerüket pozícionálják az Európai Duna Stratégiában. Másrészt a Duna Stratégia is úgy töltődik fel valódi, érdemi tartalommal, ha az identitásrégiók lépnek be érdekeikkel, értékeikkel, identitásukkal.

1. A Dél-tiszai Identitásrégió

Miután pontosan meghatároztuk azt, mit értünk identitásrégión, és felvázoltuk az általánosan és most aktuálisan a Duna Stratégia kapcsán benne rejlő lehetőségeket, egy konkrét térség, a Dél-tiszai térség esetén fejtjük ki, hogy mindez hogyan mutatkozhat meg a gyakorlatban. Az identitást illetően megközelítésünk közel áll W. Knapp koncepciójához.¹

A Dél-tiszai Régiót földrajzi értelemben a következőképpen határozhatjuk meg. A Tisza menti térségek, amelyek országhatártól függetlenül a kapcsolódnak a folyóhoz (Magyarországon, Romániában és Szerbiában). A régiófogalom modellünk értelmében a területin kívül egy sor további dimenzióval is rendelkezik: gazdasági szervezetek, ágazatok, társadalmi és politikai intézmények, szervezetek, civil alakulatok, mindezek kapcsolatainak és az eseményeinek rendszere. A relációkban közvetlenül vagy távolabbról megjelenik a Tisza vagy vele összekapcsolódó elemek. A Dél-tiszai Régió addig terjed (bármelyik dimenziója mentén), ameddig ezek a kapcsolódások erősebbek, mint azonos jellegű vagy minőségű, de a Tiszát nem tartalmazó eseményeket tartalmazó relációk.

Álláspontunk szerint e régió a szervességnek sok elemével rendelkezik, ezért a szerves régió tipikus esetének tekinthető.

1.1. Ami már mögöttünk van

A régióknak idő dimenziója is van, ami a szervesség megállapításakor kiemelt szerepet játszik. (Emlékeztetőül: az időben stabilitást mutató események, elemek a szervességre utalnak.) A történelem során lényegesen hosszabbnak értékelhetjük azt az időszakot, amikor a terület közös fennhatóság alatt volt, mint amikor különböző szuverenitások érvényesültek, politikai-hatalmi értelemben megosztva a régiót. A Magyar Királyság, az Oszmán Török Birodalom, az Osztrák–magyar Monarchia történelmi léptékekben is hosszú időszakokban hozzávetőlegesen azonos fennhatóság és annak megfelelően közel homogén politikai viszonyok jellemezték a vizsgált térségét, ha voltak is azt felosztó igazgatási határok és eltérő jogállású területek, városok, közösségek. A közös fennhatóság közös rendet jelent mind politikai, mind gazdasági értelemben. Ezzel fontos feltételei álltak fenn egy szerves régióknak olyan hosszú ideig, amely más tényezőkkel együtt valóban érvényre juttathatta a szerveződést. Természetesen az egységes fennhatóság időszakaiban is voltak kifejezetten destruktív események, akár hosszabb időtávon is hatva. Mindenképpen ilyenek tartjuk a

török fennhatóság alatt a terület jelentős részének elnéptelenedését. A szerves kapcsolatok kialakulására és a fejlődésre másképpen, de szintén jelentős hatással voltak a betelepítések, nagyjából az elnéptelenedett falvak lakosságának pótlására.

A monarchia felbomlását követően a szervességet illető legfontosabb változás az eltérő állami szuverenitások megjelenése ebben a régióban. Ez a legutóbbi 90 évben hat erőteljesebben vagy gyengébben a szerves kapcsolatok fenntartása vagy kialakítása ellen. Kifejezetten pusztító hatása volt a gazdasági kapcsolatok felszámolásának, a közösségek, személyek közötti kapcsolatok akadályozásának.²

Rövid időszak volt, de témánkat illetően különösen fontos tanulságokkal szolgál a régió jelentős részének rövid idejű politikai reintegrációja a Délvidék Magyarországhoz csatolása révén. Csak tárgyyszerű és igen alapos vizsgálatok alapján dönthető el, hogy a néhány háborús év alatt milyen gyorsaságú, kiterjedtségű és mélységű lehetett a szerves viszonyok visszaállítása vagy az adott helyzetnek megfelelően újabbak létrehozása.

A kizárólagos állami szuverenitás periódusát váltja fel egy újabb, nemzetállamok fölötti szuverenitás, az Európai Közösség megjelenése és folyamatos kiépülése abban a nagyobb térségben, amelybe a régió beágyazódik. Az európai integráció folyamata során újjáépülő kapcsolatok természetesen nem folytatódnak ott, ahol korábban meggyengültek vagy megszakadtak. A közös európai értékrend és a követendő jogszerűség egyre közelebb hozza azokat az eseményeket, amelyek között korábban a normális relációk fennálltak. Gazdasági, társadalmi keretek, szervezetek, intézmények és formák, a köztük lévő kapcsolatok együttese európai normák szerint és némi közösségi támogatás révén szerveződik újjá. A rendszernek még mindig van olyan emlékezete, amely több generáción keresztül maradt fenn, és akár egy sor áttételen keresztül nyilvánul meg, de segít partnerek megtalálásában, organikus elemek felerősítésében. Szerbia EU-perspektívája egyre több elzárt, elválasztott kisebb térséget, közösséget nyit össze a határok azonos vagy különböző oldalain. Ezt az időszakot úgy is jellemezhetjük, mint a CBC-k, a határon átnyúló együttműködések korát. Pontosan ismerjük, hogy ez az időszak sem egyenletes fejlődést hozott. A politikai szándékok, Brüsszel által generált Interreg, majd azt felváltó programok jelentős része a lezajlása után alig hagyott vissza nyomokat.³ Ugyanis ezek a kezdeményezések nem tudták és részben állami szándékból nem is akarták támogatni a szervességet kifejező gazdasági és társadalmi viszonyrendszer újjászerezését. Tévesen (a megtagadott közelebbi vagy távolabbi) múltba mutatónak gondoltak olyan gazdasági és civil kezdeményezéseket is, amelyek pedig magának az adott szűkebb közösségnek az élő (vagy valamikor élt) hagyományaiban, potenciáljában, viszonyaiban keresték az előre lépés feltételeit. Szerintünk ezek a kezdeményezések nem tekinthetőek eleve ellentéteseknek annak a szuverén alakulatnak az érdekeivel, amelyben ki akarnak fejeződni, hiszen éppen az elsődleges környezetet jelentő valós térben generálnak olyan eseményeket és relációkat, amelyek azt magát is erősítik. Ám gyakran lehetett azt is tapasztalni, hogy a szerves kapcsolatok valódi meggyengülése visszafordíthatatlannak tűnő leépüléshez vezet a regionális innováció képességében. Úgy tapasztaljuk azonban, hogy még mindig van elegendő szerves potenciál, amelyből a régió saját magát szervesen újrateremti. A fellelkesülés régióinkban, mondhatni, sajátosság, de egyre több a reális alapon megvalósuló kapcsolat. A határon átnyúló együttműködések felbuzdulásainak időszakát fel fogja váltani egy valódi összeépülés. Mire alapozzuk ezt a megállapítást?

1.2. Ami most hat

A hasonlóságok kérdése a szervességgel összefüggésben kiemelten fontos. Egy sor olyan terület és ügy van, amelynél ha nem is azonosság, de hasonlóság szükséges a reláció élővé tételéhez. Jogi, szervezeti, kulturális hasonlóság nélkülözhetetlen közös gazdasági,

társadalmi események, alakulatok, akciók megszervezéséhez.⁴ Szerencsére megállapítható, hogy a közös örökség, a közös érdekek, a közös célok sokszor eleve hordozzák vagy könnyen létrehozhatók teszik ezt a szükséges hasonlatosságot. A politikai szférában, ahol igencsak öntörvényű mozgásoknak lehetünk tanúi, egy ilyen folyamat a közös nevező tudatos megteremtésével kezdődik, majd hasonló és ezért illeszthető ágazati, szakmai politikákban kell, hogy folytatódjon. Mindezen felismerés a térség politikai dimenziójában kimutatható, de nem mindig érvényesül.

2. Integráció és dezintegráció Kelet-Közép-Európában

Miután áttekintettük a szerves lét eddigi pályáját, és utaltunk a lehetséges folytatásra, közelebről is megvizsgáljuk az európai integrációs folyamatot témánk szempontjából.

Miközben Európa nyugati felében az integráció mélyülése felé vezető folyamatoknak voltunk tanúi az elmúlt fél évszázadban, Kelet-Közép-Európában két, bizonyos értelemben ellentétes tendencia érvényesülésével szembesülünk. A demokratizálódás alapvető dezintegrációval jár együtt a térségünkben, amelynek térképe soha ilyen gyorsan ennyire nem rajzolódott át, mint az elmúlt évtizedekben. Ezzel párhuzamosan a létrejött önálló új és még újabb államalakulatok az euroatlanti integráció útjára léptek. Tehát az egyik folyamat a dezintegrálódás, amely során korábbi egységes államalakulatok szétesnek, a másik pedig az integrálódás egy új keretben, az európai keretben. Ezt az integrálódást az Európai Közösség külön politikákkal segítette, és a Nyugat-Balkán országai is egymás után álltak rá az új integrációs pályára.

Régióink szempontjából e folyamat lényegének megértése azért is fontos, mert segít értelmezni a régi-új szerves és identitásrégiók alakulását. Az új állami kereteket elnyert nemzetek keresik és folyamatosan alakítják ki identitásukat, beleértve ebbe az állam identitását is. Ez természetesen ugyanúgy nem lehet kizárólag konstruált identitás, mint ahogyan egy konstruált régió esetében sem. A gyakorlatban nem is az, hiszen már korábbi keretek között is jelentős mértékű szervesültséget lehetett tapasztalni. Ezek az identitások most már az európai keretek között teljesíthetők ki magukat. S ami különösen fontos: anélkül, hogy a szomszédok szervességét, identitását vagy az európai identitást sértenék. Egy identitásrégió szintén egy európai keretben tud kiteljesedni, miközben erősíti és a szervessége dimenziójában építheti fel magát.

Európa tehát egy új, tág politikai keret, mind új vagy régi állami, mind új vagy régi regionális alakulatok számára. Az integráció előre haladása mindehhez egyre jobb feltételeket nyújt. Kiszabadítja a régiókat a korábbi kötöttségeikből, közvetlenül kínálva és feltételnek állítva az európai értékeket és normákat.

Természetesen sem az európai integráció, sem a dezintegrálódás nem lezáruló folyamat. A régióknak azonban megvan az a lehetőségük, hogy nem kell szorosan követniük az államokat sem a dezintegrációs, sem az integrációs pályájukon. Ez azt jelenti, hogy egy régió, kötődve (teljesen vagy részben) az egyik térségbeli államhoz, relációin keresztül átveszi ennek az államnak az integrálódásával összefüggő eseményeit (jogi, kulturális, gazdasági), de a bővebb térségbeli és európai relációk részeseként még gazdagabb viszonyrendszereket alakít ki, amelynek hasznát az érintett nemzetállamok is élvezhetik. Mindehhez természetesen az kell, hogy a szereplők minden szinten és dimenzióban felismerjék e széles folyamat lényegét, saját lehetőségeiket, és a régiók jelentőségét abban, hogy az integráció hasznát lássák.

Az integrációs folyamatban a mi régióink is törvényszerűen átalakul. A megfigyelhető események (szereplők, intézmények, viszonyok) közötti hasonlóság, közelség e folyamat során csökkenhet és növekedhet is. A hasonlóság növekedése régióinkban megfigyelhető.

Magyar és szerb oldalon is egyre több szereplő együttműködése során hasonlítják össze saját belső viszonyaikat, és konstatálják a kooperációt lehetővé tevő események gyarapodását.

Az integrációs folyamat másik alapkérdése az, hogy az egymást időben követő események után hogyan alakul az integrációs potenciál. A régiókban is megfigyelhető, hogy pl. a akadémiái szférában az együttműködési események erősítették a régió egészének képességét európai értékek befogadására és képviselésére. Ez kézenfekvő is, hiszen a tudományos hitelességgel feltárt összefüggések tudatosulása után az érintett és illetékes aktorok újabb integrációs kihívásoknak képesek megfelelni.

3. Újraszervezés

A Dél-tiszai Régió egy korábban szerves nagyobb térség lehatárolható egysége.⁵ Nyilvánvaló a kérdés, hogy milyen esélye van e régió újraszervezésének.

A regionalizáció e régiót is érintő folytatódása szükséges, de nem elegendő feltétel. A regionalizáció ugyanis közvetlenül nem érintheti régiókat, minthogy elsősorban nemzetállami keretek között zajlik. A régiók egy-egy részét érintően román, szerb, illetve magyar nemzeti regionális politika határozza meg a feltételek alakulását. E politikák összhangjának fokozatos megteremtése szükséges a szervezéshez. A regionális együttműködés eszerint az újra szervezés lényeges szükséges feltétele.

Másik meghatározó feltétel az európai integráció előre haladása. Az integrálódással a régióban is beépülő európai normák és értékek könnyebbé és természetesebbé teszik azoknak a relációknak az erősödését, amelyek a szervezést jelentik. Ez a feltétel is mindenképpen szükséges, és világos, hogy nem elegendő.

A régióban belső kohézió és az identitások effektív rendszere nélkül nem lehet szó szervezésről, következésképpen újraszervezésről sem. Ez azt is kifejezi, hogy a szervezésnek mindenképpen kell, hogy legyenek endogén forrásai. A legfontosabbnak az identitás elemeinek megerősödését tartjuk.

3.1. Miért botladozik a regionális együttműködés a térségben?

Amint megállapítottuk, regionális együttműködés nélkül régiók egyre intenzívebbé váló újraszervezése nem valósulhat meg. Viszont azt tapasztaljuk, hogy e szükséges együttműködés sok akadállyal kell, hogy megbirkózzon.

A szakaszszimbéli kérdésre a szűkebb (DTR) régiókat befoglaló régiók eseményeiben érintettek nézőpontjából keressük a választ. Lehetne igen távoli, európai vagy globális összefüggésekre is utalni, ám azt tapasztaljuk, hogy a régiókkal közvetlen kapcsolatban lévő szereplők felelőssége és lehetősége valójában meghatározó.

Elvi és gyakorlati eseményeket, történéseket kell számba vennünk (1. táblázat). Az elvi dimenziót többnyire politikákba öntik az érdekeltek, a gyakorlatit pedig szakmai vagy szűkebb területi, ágazati szempontból értelmezik.

1. táblázat. A regionális együttműködés akadályai
Table 1. Obstacles of regional cooperation

	Elvi (Politikai)	Gyakorlati (Szakmai/ágazati)
Többet akarás a lehetségesnél	„Üres” államközi egyezmények DKMT(?) Térségi szereplők rivalizálása	„papíron európai” – gyakorlatban provinciális keretek (politikák, pályázatok)
Kevesebbet akarás a szükségesnél	Szomszéd államok divergens orientációi Testvértelepülések pragmatikus együtt- működése (térségi szerepek nem vállalása)	Töredezett ágazati és területi együttműködések

Forrás: Szerző.

Mind az elvi, mind a gyakorlati dolgok tekintetében két alapvető hibát lehet elkövetni. Ha az aktorok többet akarnak látni, megvalósítani a lehetségesnél, akkor a rendszer erre az elvártnak nem megfelelő választ ad, vagy „hibaüzenetet” küld. Amennyiben az érintettek ezt nem veszik észre, vagy rosszul dekódolják, a vonatkozó viszonyokat szét is verhetik.

A másik rossz véglet, ha a meghatározó szereplők a szükségesnél csak kevesebbet akarnak elérni. Természetesen általában elmondható, hogy minden kis lépés fontos. Ám ha a célok és az intézkedések eseményeinek rendszere kisebb a szükségesnél, akkor nem képes létrehozni az érdemi együttműködést megteremtő és fenntartó relációkat. Rövid ideig, látszólag működhet az „együttműködés”, de valódi és funkcionáló kapcsolatok híján elhal.

Könnyen hozhatunk példákat e komponensek mátrixba rendezésével. A legtipikusabb példa az, amikor a régiók befoglaló államai gazdasági, kulturális, keretjellegű stb. államközi egyezményeket kötnek meg, hogy ezzel utat nyissanak a regionális együttműködéseknek. Mivel egyúttal nem biztosítják a szubszidiaritást is kifejező szubnacionális együttműködéshez a jogi és anyagi kereteket, az egyezmények üres keretként maradnak meg. Ráadásul a sikertelenségért hosszú ideig lehet keresni a felelősöket, ami még tovább vonja el az energiát az együttműködési probléma megoldásától. Maguk a szereplők is létrehozhatnak üres vagy „félíg üres” keretet az együttműködéshez, politikai divatból vagy fellelkesültségből. A DKMT története is bőven szolgál efféle tanulsággal. Az alapítók és közreműködők szinte mindvégig több és távlatosabb eseményeket szerveztek (intézményesítettek), mint amennyivel a politika, a gazdaság vagy akár önmaguk a megék tudtak volna mit kezdeni. Mivel rendre hiányzott a kívánt hatás pozitív visszacsatolásától várt megerősítés, a kimagaslóan pozitív kezdeményezés fokozatosan elgyengült.

Ebben az ügyben is szerepet játszott az a gyakori tényező, amelyet nem kiiktatni, hanem alkalmasan beilleszteni kell: a térségi szereplők rivalizálása. Kiinduláskor a célról való egyeztetés és megfelelő koordináció híján féltékenységből vagy türelmetlenségből többen is egyszerre akarják magukénak a dominanciát, de így valódi együttműködésről nem lehet szó.

Arra is túl könnyen adódnak a példák, amikor a lehetségesnél többet elérni akarás a gyakorlati ügyekben okoz gondot. A hosszú távú együttműködés napi élő gyakorlata lehetetlenül el, ha valami csak „papíron” működik. Gyakran lehetett nyerni pályázatot határon átnyúló közös projektek megvalósítására, hivatkozva a résztvevők a célok, a program „európaiságára”, miközben ki-ki kizárólag a saját partikuláris céljának elérésére ügyelt, a közös cél papíron valósult csupán meg, és a regionális együttműködő partnerrel a viszony lényegében semmivel sem lett jobb, európaibb. Az ilyen álságos „együttműködés” valójában súlyosan rongálja a régiót, rontja a szervesülés esélyét. A regionális támogatási forrásokért folyó verseny gyakran kényszerített erre szereplőket, legalábbis ez a mentség a pályázástól a monitoringig elegendőnek bizonyult.

Pl. ha a nemzetiségi oktatás integrált rendszerét akarják egyetemlegesen bevezetni az összes régióban, akkor a feltételekben meglévő tényleges különbözőségek az akció eredményességében eltérő eredményességi mutatókat eredményeznek, és az „együttműködők” között feszültséget generálnak, amely kellő körültekintéssel elkerülhető lett volna. Olyan esettel is számolni kell, amikor ilyenfajta helyzetet egyik vagy másik oldal szándékosan idéz elő, mert hátsó szándékkal kudarcba akarja fullasztani a kezdeményezést, melyet a maga részéről nem tud vagy nem akar jól kezelni. Ilyen esetben tehát a (még legprogresszívebb) politikai szándékok sem tudtak mit kezdeni a gyakorlatok korlátaival.

E problémák forrását abban látjuk, hogy a folyamatok indításában, a pályázatok kiírásában, elbírálásában nem vesznek részt azok a szereplők (ha egyáltalán vannak ilyenek), amelyek érdekelték a regionális együttműködés általi régiófejlesztésben, szerves kapcsolatok megerősítésében, röviden a szubszidiaritás elvének súlyos sérelmét azonosítjuk az

ilyen természetű hibákban. Nem tartjuk elfogadható magyarázatnak pl. azt, hogy Magyarországon nincsenek olyan régiók, amelyek kompetensek lennének ezekben az ügyekben, és ezért telepítenek feladatokat és jogosítványokat megyékhez, a központba, de kísérlet sincsen a regionalitáshoz kötődő orgánum, grémium vagy legalább néhány azonosítható szereplő bevonására.

Azt is tanulságos elemezni, amikor az érintettek a szükségesnél kevesebbet tesznek elvi politikai síkon a regionális együttműködésért. Általában nem nehéz azonosítani az okokat.

Nagyon is sok tapasztalat húzódhat meg azon hozzáállás hátterében, amely inkább „kevesebbet akar markolni”. A közmondás igazságát nem akarjuk kétségbe vonni, csupán itteni alkalmazhatóságát nem tartjuk megalapozottnak. Regionális együttműködés esetében ugyanis közösen kell megpróbálni „akkorát markolni”, amekkora forrás, esemény, akció szükséges a cél eléréséhez. Kevesebbel egyik szereplő sem lakik jól, mindenki csak elégedetlen lesz, és egy sikertelen „együttműködési” projekt rontja a következők esélyét, akár még a szándékot is egy újabbra. Szinte mindenki ismer olyan határon átnyúló testvértelepülési együttműködést, amely a reprezentációra és kevesek kapcsolattartására szűkül. Ebben nincsen kockázat, elvileg nyitva tartja a lehetőségét egy későbbi érdemi kibővítésnek. Úgy gondoljuk, hogy egy ilyen alapon beállt együttműködés magától nem nő át érdemi, regionális kapcsolatba; vagyis olyan viszonyba, amely révén mindkét helyi közösség és a hozzájuk kapcsolódó szereplők a régió keretiben tudják kamatoztatni megszerzett tapasztalataikat, épességeiket. Ez utóbbihoz ugyanis mindenkinek a saját kompetenciaszintjén vállalnia kell a térségi szerepét a regionális relációban is. Világos, hogy ez a határ egyik oldalán (nemzeti, megyei, helyi környezetben) is konfliktussal járhat, és magától nem erősödik meg. Arra kell jutnunk, hogy (nemzeti) regionális politika nélkül nincsen régiók közti együttműködés, sem határokon átnyúló, sem belső. Mindehhez hozzájárulhat az, ha az egyes befoglaló nemzetállamok orientációi a regionalitást illetően nem egy irányba mutatnak. A sok hasonlóság, a szerveességet megalapozó esemény és reláció ellenére is alakíthatják az érintett kormányok úgy a regionalizációt, az EU regionális politikájához való viszonyukat, hogy nem vesznek tudomást a szomszédról, e politikák illesztésének alapvető szükségességéről. Ilyen esetben nem csoda, hogy az egyes gyakorlati kapcsolódások nem érhetik el a szükséges szintet.

A gyakorlati-szakmai dimenzióban tapasztalható hiányosság az ágazati és területi együttműködések töredezettsége. Hiába létesül és marad fenn pl. kulturális együttműködés vagy turisztikai együttműködés két térség között, ha a relációk egymástól függetlenül futnak. Az érdemi regionális együttműködés éppen abban nyilvánul meg, hogy az elemi események, alapvető viszonyok között kapcsolatok vannak, ezáltal relációk egész szövege jelenti a hatékony kooperációt. Az élet hozhatja magával, hogy időnként a lemorzsolódik, letörik egy reláció, de a szereplők, események általában helyükbe újat létesítenek, nem ugyanazok között, és nem ugyanolyan feltételekkel, de nagyjából fenntartva az együttműködési potenciált a régióban. Ugyanúgy hiba az is, ha nem alakul ki helyi vagy kisebb térségi relációk összekapcsolódása, mely szükségképpen csak interregionális keretben lehetséges.

A relációk összekapcsolódása, a koherencia követelménye felhívja a figyelmünket egy további kérdésnek a tisztázására, mely összefüggésben van a korábban már tárgyalt hasonlóság követelményével. Hasonlóság nélkül a komponensek nehezebben hozhatók kapcsolatba. Van olyan vélekedés, amely szerint ennél többet kell megkívánni: a rendszerek vagy alrendszereknek az egyformaságát. E megközelítés szerint mind a politikáknak, mind az eseményeknek (gyakorlatoknak) egyformasága az együttműködés feltétele. Ez így csak részben igaz, álláspontunkat a 2. táblázatbeli hasonlósági mátrix összegzi. Eszerint az illesztendő politikákkal (köztük az egyes oldalakon a kohéziót nagyban meghatározó közpo-

litikákkal) és gyakorlatokkal szemben van egy legalább ennyire fontos követelmény: a kompatibilitás. Ez lényegesen kevesebb az egyformaságnál, de lehetővé teszi az egymásnak megfeleltethető, relációval összeköthető elemek összeillesztését. (Ezt a modellt nyelven úgy is kifejezhetjük, hogy a reláción keresztül az egyes oldalak viszonyban lévő elemei felcserélhetők. Nem fizikailag, hanem az egyes oldalakon funkcióikat illetően.) Ami a politikákat illeti, az egyformaság nem szükséges, és különböző rendszerektől ez nem is elvárható. Ami a politikákkal kapcsolatban szükséges, az a kompatibilitásuk. Ha ez megvan, akkor az együttműködés már ki tudja alakítani az életképes kapcsolatokat. A politikák esetében ezért a kompatibilitás elegendő is, ha pedig egységesség áll fenn valamilyen részpolitikában, akkor nem is kell különböző rendszerek illesztéséről beszélni. A gyakorlatban szükség van az egységes eljárásokra, mérésekre, értékelésekre, különben az együttműködés nem tud közös fellépésben megnyilvánulni. Vagyis itt a kompatibilitás nem elegendő. Hiába összeilleszthetők pl. a vízügyi rendszerek, egyesített hálózatot csak egységes elvek és gyakorlat szerint lehet működtetni. Ugyanezt mondhatjuk el az egészségügyi ellátási együttműködések terén, vagy a diplomák és különösen a mögöttük lévő (szak)képzéssel kapcsolatban.

2. táblázat. Hasonlósági követelmények
Table 2. Similarity requirements

	Politikák (közpolitikák)	Gyakorlatok
Egységesség (egyformaság)	NEM szükséges (irreális)	Szükséges
Kompatibilitás	KELL (szükséges és elegendő)	NEM elegendő

Forrás: Szerző

3.2. Az újraintegrálódás lehetősége

A régió viszonyait belülről is átélve, a Dél-tiszai Régió újraintegrálódását szükségesnek tartjuk, amelynek lehetőségeit a következőkben vizsgáljuk meg.

A vizsgálatunkat azzal a megállapítással kezdtük, hogy ezúttal a reintegráció nem valamely állam fennhatósága alatt valósul meg. Úgy gondoljuk, hogy a reintegrációhoz nem szükséges az, hogy valamely állam fennhatósága alatt integrálódjon a térség, mint már többször a történelem során. Az utóbbi 90 év fejleményeit figyelembe véve, nem jöhet szóba olyan megoldás, hogy valamelyik nemzetállam saját szuverenitását kiterjessze a régióra. Ilyen megoldás politikailag nem lehetséges, és ráadásul nem is szükséges. Már ismertettük azt a következtetést, hogy az európai közösség ehhez megfelelő keret lehet.

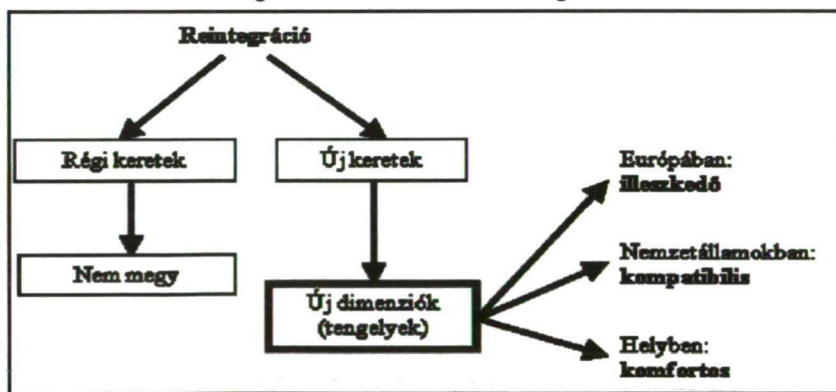
A megoldás tehát kivezet a kelet-közép-európai régióból, európai dimenzióba emelkedik. Itt azonban nem állhatunk meg. Európa sem önmagában áll, történelme során egyre jobban beleágyazódott a világban zajló folyamatokba. A realitás az, hogy minden fenntartható, életképes megoldásnak ma már igazodnia kell a világ új rendjéhez. Amennyiben nem veszünk róla tudomást, akkor is új rend a világban, és a hálózatoság vagy globalizáció révén közeli és távoli hatások egyaránt elérnek bennünket. Régióknak tehát csak olyan feltételek esetén tud újra integrálódni és szervesülni, amelyek illeszkednek a globális kihívásokhoz. Logikailag két út kínálkozik. Az első, hogy eleve úgy alakítjuk át vagy ki a régiót, hogy önmagában hordozzon minden megfelelő választ a világon tapasztalható globális kihívásokra: a környezeti, a biztonsági, egyáltalán a fenntarthatósági, a versenyképességi kihívásokra. Úgy gondoljuk, hogy ennek nincsen realitása, és elvileg sem lehetséges. Egy viszonylagosan kis térség rendelkezzen bármekkora identitással és szervezőképességgel, nem önmaga adja meg a válaszokat. A reagáló képesség, amely összekötődik a fenntarthatóság-

gal is, a szélesebb együttműködésben, és integrálódásban van. Nem kell tudni minden kérdést közvetlenül megoldanunk, ha a kapcsolatunk rendszeréből adódik más lehetőség is. Ez egyben a másik logikai lehetőség. Megosztjuk a megoldások terhet, a szerepeket, a kapcsolatok révén válunk képessé védekezni, és offenzívá válni egy versenyben. Vagyis egy akkora együttműködési hálózat egységgé integrálódó rendszerében veszünk részt, amely már értelmezhető ebben a globális kontextusban. Nem jelenti ez a feloldódást valami nagy olvasztótégelyben, hiszen a saját identitásunkkal belépve azt megvédjük és erősítjük egyszerre, ha kapcsolatainkat jól szervezítjük.

Van a kihívásoknak még egy nagy csomagja, amellyel szembe kell néznünk: öröklött konfliktusaink. Ezek gyökerei nagyon mélyre nyúlnak, és egyáltalán nem csupán a jelenlegi nemzetállamok alakulásának időszakáig mennek vissza. Az európai értékek és normák segíthetnek ebben, de nem lehet az az illúzió, hogy önmagukban megoldják a konfliktusokat. Tapasztaljuk, hogy uniós tagországok között is fennállnak komoly ütközések. Az is igaz, hogy a mi térségünk még félúton tartó integrálódása produkálja közülük a legtöbbet. Éppen ezért is érdemes megtalálni és használni azt a keretet, amely értelmezhető és kezelhető dimenzióba helyez át ilyen konfliktusokat. Ez lehet a Duna Régió, az Európai Közösségben új dimenziót kínáló funkcionális makrorégió.

Olyan megközelítéssel rendelkezhetünk Tisza menti régiókat illetően, amely megtekinthető a nemzeti, a regionális és európai szintű válaszok lehetőségét. A válaszok azonban helyi, régiós, nemzeti és európai szinten nem lehetnek akármilyenek, össze kell függenek egymással, koherenciával kell rendelkezniük. A koherenciának meg kell lennie mindkét oldalon belül is (esetünkben szerb és magyar oldalon). Ugyancsak elengedhetetlen a koherencia a határon átvélően, illetve nemzetek feletti szinten is. A helyi, regionális, állami szintű relációk csak akkor fejezhetnek ki regionális együttműködést és kohéziót, ha a két oldal között megvan az összhang.

1. ábra. A reintegráció keretei
Diagram 1. Frameworks of reintegration

Forrás: Szerző

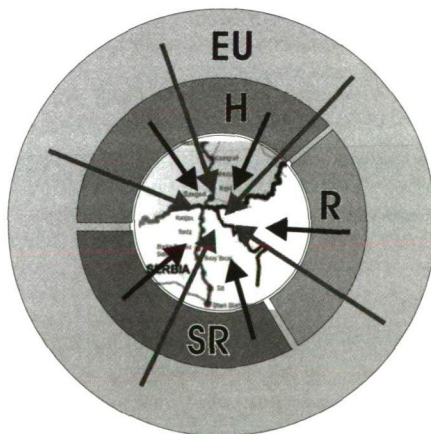
A reintegráció feltételrendszerében az új dimenziók jelentőségét mutatja az 1. ábra. Régi keretek között nem lehet újrainTEGRÁLÓDNI. Az új keretek nemzetek fölötti, nemzeti és szubnacionális (regionális és helyi) dimenziójával szemben eltérő követelményt kell megfogalmaznunk. Az új dimenziók a mi regionális eseményterünket (modellünkben ez volt maga régió) áthatják. Minden eseménnyel kapcsolatban törődnünk kell a különböző (új) dimenziókat jelző tengelyek mentén az összekapcsolódást lehetővé tévő vagy támogató

feltételek rendszerével. Európai szinten rendszereinknek a normákhoz és azok szerint üzemelő alrendszerekhez és intézményekhez tudniuk kell illeszkedni. Nemzetek közti (szomszédsági) dimenzióban a kompatibilitás követelményét már áttekintettük. De milyen követelmény van az együttműködés lehetőségén és realitásán alapuló reintegrációnak helyi szinten, az aktorok dimenziójában? A legegyszerűbb, ha a komfortosság követelményét fogalmazzuk meg. Ez azt jelenti, hogy az érintetteknek működési, mindennapi üzemelési szinten jól kell magukat érezniük az események közben abban a viszonyrendszerben, amelyet helyben észlelnek. Diszkomfort érzés esetén a rendszer nem tud optimálisan működni, az együttműködés előbb-utóbb elakad.

3.3. Az újraintegrálódás forrásai

A reintegrációs folyamat során a legtöbb esemény erőforrásokat használ fel. A régióban az anyagi forrásokhoz a regionális szereplők politikai támogatás nélkül csak korlátozottan juthatnak hozzá. Ezen megállapítás alól vannak kivételek, hiszen gazdasági, társadalmi, önkormányzati szereplők is rendelkezhetnek jelentős saját erővel. Am esetünkben éppen olyan régiókról van szó, amelyek a kohéziós politikával érintettek, így nagymértékben a közösségi támogatásokra vannak utalva. Így mindaddig, amíg a szűkös EU-s forrásokhoz férés és a nemzeti kiegészítő finanszírozás politikai döntésekhez kötődik, a reintegráció politikai és pénzügyi forrásai szorosan összekötődnek egymással.

2. ábra. Az újraintegrálódás forrásai
Diagram 2. Resources of reintegration

Forrás: Szerző

Az eddig említett külső források felhasználása mellett előbb-utóbb meg kell nőnie a belső forrásfeltárásnak és -felhasználásnak. A belső források között szintén számba kell venni a politikai jellegű erőforrásokat. Ez a megállapítás azt tételezi fel, hogy a régióban lehetőség van belső politikai érdekartikulációra. Azt tapasztaljuk, hogy a politikai napirenden szereplő vagy pártpolitikával áthatott, központi politikával is befolyásolt ügyek, események a helyi politikai aktorok számára is természetes terepet jelentenek. Nemzetpolitikai, kisebbségpolitikai, támogatáspolitikai kérdésekben a regionális szereplők szükségképpen megnyilvánulnak. Felkészült és regionális politikában érdekelt csoportok és személyek hozzájárulása fontos lehet a reintegrációs politikai számára.

A külső hatások (politikaiak és anyagiak egyaránt) megfelelő hasznosulás esetén indukálni tudják a belső források feltárását. A régió számára, amely szerves vonásokkal bír, a külső források felhasználásakor eleve célként kell megfogalmaznia a saját szervesülésének tovább erősítését, és ezzel a belső integrációs potenciál növelését. A regionális együttműködések hasonlóképpen hatnak az endogén források akkumulációjára.

Mindebből az következik, hogy a kapcsolatokba tudatosan belépő, kellően szervesült, és elegendő identitással rendelkező régió önmaga és a vele kapcsolatban állók számára forrásgeneráló potenciállal rendelkezik.

A Dél-tiszai Régió újonnan megjelenő identitása a forrásversenyben és forrásgenerálásban egyformán új távlatokat nyit a térség szereplői számára.

Az ábra jól szemléltet egy további, alapvetően fontos trendet. Korábban a Dél-tiszai Régió egyes részei csakis nemzeti kormányaik révén juthattak forrásokhoz, még az uniós támogatásokhoz is. Ha a régió megszervezte magát, egy közvetlenebb, európai dimenzióba tud elhelyezkedni, akkor közösségi és más források közvetlen címzettjévé vagy jogosultjává válik. Ezzel a nemzeti politikáktól függőség csökken, sőt a központi kormányzati források abszorpciójának képessége is nőhet, minthogy azokhoz képest külső tényezőkre is támaszkodhatunk. Ebben segít a Duna Stratégia.

4. A Dél-tiszai Régió szervesülésének első lépései

A regionális együttműködések taglalásakor már kitértünk arra, hogy a gyakorlatok hasonlósága helyett az egységesség (bizonyos paramétereket illetően egyformaság) a szükséges feltétel. A régió szervesülésekor ugyancsak az egységes gyakorlatokra lehet építeni. Az első lépés mégis az, hogy a hasonló gyakorlatokat vegyük számba, és azt követően vizsgáljuk meg a szükséges egységesség lehetőségét.

A természeti adottságok (meghatározó a folyók által átjárt terület),⁶ az épített örökség hasonlóságából a turisztikai kínálat hasonlatossága ered. A gyógyturizmus a gyógy- és hévizekre támaszkodhat, a régióban szerte kiépült vagy kiépülőben van a fürdők hálózata, és hozzájuk kapcsolódóan kereskedelmi szálláshelyek bővülnek, újulnak meg.

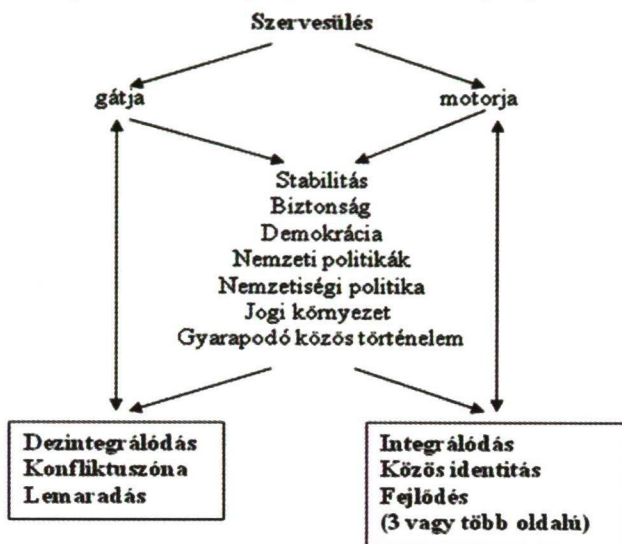
Az agrárium nemzetgazdasági jelentősége a határok különböző oldalain eltér, de a térség összességében jó és közel azonos adottságokkal, illetve természetesi kultúrával rendelkezik.

A talaj feletti vizek kezelése olyan feladat, amelyet eredményesen nem is lehet megoldani a közös fellépés, a vízügyes politika és gyakorlat összehangolása nélkül. A Homokhát vízgazdálkodása a határ két oldalán eltérő, de egymással nagyban összefüggő feladatokat ad. A vizek elleni védekezés lényegében ugyanazokról a vizekről szól a Tisza déli vízgyűjtőjében.

Az akadémiai szféra Szegeden a legfejlettebb, de igen kiterjedt kapcsolatai vannak Vajdasági és Bánati intézményekkel. Alig van kompatibilitás a képzésekben, és nem látszik a nemzetiségek kultúrájának megmaradása a régióban.

A politikák mindvégig igyekeztek kölcsönösen használható kereteket teremteni, a kompatibilitást biztosítani. A CBC-k, az IPA-projektek, a legújabb Magyarország-Szerbia, Románia-Szerbia és Magyarország-Románia uniós pályázati keretek céljuk szerint úgy fejlesztik a régiókat a határok különböző oldalain, hogy partnerségeket erősítenek meg. Ezzel mindenképpen hozzájárulnak a régió egészének szervesüléséhez. Az EGTC-kezdeményezések egyelőre nem találtak hasonló fogadtatásra, olyan keretek maradnak, amelyek feltöltése még a jövő közös feladata. Jobb a tapasztalat a klaszterek létrejöttével agrár, tudományos, kulturális, ipari területeken. Sőt ezeknek már most is van határon átnyúló jellegük is.

3. ábra. A szervesülés szélesebb perspektívában
 Diagram 3. Becoming organic – from wider perspective

Forrás: Szerző

4.1. Európai perspektíva

A szerves régió létrejöttével kapcsolatos vizsgálatot azzal összegezzük, hogy az eddigiek fényében, de európai perspektívából teszünk néhány alapvető megállapítást.

Egy sor tényezőt sorol fel a 3. ábra, amelyek lehetnek gátjai és a motorjai is a szervesülésnek és a régió integrálódásának. A stabilitás, a biztonság és a demokrácia három olyan tényező, amely kölcsönhatásban áll egymással. Bármelyikük növekedése a többire is így hat, míg meggyengülésük a többi esetében is ilyen hatást vált ki. Pl. a demokrácia növekedése (demokratikus intézmények kiépülése, megszilárdulása, kapacitások bővülése, illetve fordított előjellel sérelme vagy csökkenése) a stabilitás és a biztonság ugyanilyen előjelű megváltozásával jár együtt. Az elmúlt évtizedek délszláv eseményei ezt jól példázzák (most már pozitív előjellel is!) A nemzeti politikák, a jogi környezet alakulása nyilvánvalóan meghatározó szerepet játszik e folyamatokban, ahogyan azt az eddigiek során több példán is bemutattuk. A kisebbségek és a régióban különösen a nemzetiségek helyzetében beálló javulás katalizálja a régió épülését, gyorsítja az integrálódást, míg bármiféle negatív esemény súlyosan rombolja azt.

A gyarpodó közös történelem ad számot mindezekről az eseményekről és folyamatokról. Jó esetben, amilyenek alapvetően jelenleg is tanúi vagyunk, ez integrálódást regisztrál, s vele együtt a közös régiós identitások rendszerének a fejlődését. Ehhez partnerek nemcsak a három érintett nemzetállamban, hanem akár távolabbi európai régiókban is partnerekre lehet találni. A dezintegrálódás pedig együtt jár a régi konfliktusok feléledésével vagy még újabbak keletkezésével, s ezek együttesen csak fokozzák a régió lemaradását.

Végezetül illesszük be identitásrégióinkat egy újabb kategória felhasználásával az európai trendekbe. A Duna Stratégia központi kategóriája a Duna Régió. E funkcionális makróregió olyan dimenziójú és léptékű, hogy érdemlegesen tud beilleszkedni a globális kihívásokra válasszal szolgálni bíró térségek (alakulatok, intézményesült kapcsolatrendszerek) közé. Ebben az értelemben A Duna Régió alkotó részei (akár térségi, akár intézményesülő

viszonyrendszereik révén) ezért megtalálhatják helyüket a globális világban, szembe tudnak nézni a globális kihívásokkal. Ugyanakkor minden szerves, identitással rendelkező térség, intézmény ezt úgy tudja elérni, hogy cselekedetei, tervei, mozgásai a térségi és helyi érdekeket tükrözik vissza. A megfogalmazott válasz, a megtervezett akció egyszerre válasz a globális és a lokális kihívásokra. Ezért mondhatjuk, hogy a Duna Régió egy globalitás, minden benne szervesülő kisebb régióval, így a Dél-tiszai Identitásrégióval együtt.

A regionális tudomány, a szakma már régebben eljutott ezekhez a felismerésekhez. A mi régiókban most folyik mindennek a tudatosulása. Jele ennek a Dél-tiszai és Dunai térségfejlesztési Közhasznú Egyesület 2010. évi megalakulása, amely az identitásrégió fejlesztését tűzte ki céljává.

JEGYZETEK

1. Knapp, Wolfgang (2003): Regional Identity – A conceptual framework, [www.saulproject.net/downloads/A Sence of Place/Rhein Tuhr symposium/W Knapp.pdf](http://www.saulproject.net/downloads/A%20Sense%20of%20Place/Rhein%20Tuhr%20symposium/W%20Knapp.pdf)
2. Kugler, J. (2009): I. A Dél-alföldi régió múltja, fejlődési pályája. In: A Kárpát-medence régiói 10. Dél_alföld MTA RKK és Dialóg-Campus. Pécs–Budapest.
3. Nagy Imre–Csókási Eszter (2004): A DKMT eurorégió szerepe a magyar–román–szerbia–montenegrói hármashatár menti együttműködésben. I. m.: Nagy I., Kugler J. szerk. (2004): Lehet-e három arca e tájnak? Tanulmányok a délkeleti határrégió újrászerveződő kapcsolatairól. Békéscsaba–Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja.
4. Lengyel, I.–Rechnitzer, J. (2004): Regionális gazdaságtan. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest–Pécs. 303.old.
5. Ricz A.–Gábrity Molnár, I. (2010): A Vajdasági régió kapcsolatai a Dél-Alfölddel. In: Régió a Hármashatár mentén. Szerk.: Soós Edit és Fejes Zsuzsa. SZTE. 76. old.
6. Nagy, I. (2009): 5. Határon átnyúló természet- és környezetvédelmi együttműködések. In: A Kárpát-medence régiói 10. Dél_alföld. MTA RKK és Dialóg-Campus. Pécs–Budapest.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Knapp, Wolfgang (2003): Regional Identity – A conceptual framework, [www.saulproject.net/downloads/A Sence of Place/Rhein Tuhr symposium/W Knapp.pdf](http://www.saulproject.net/downloads/A%20Sense%20of%20Place/Rhein%20Tuhr%20symposium/W%20Knapp.pdf)
- Kugler, J. (2009): I. A Dél-alföldi régió múltja, fejlődési pályája. In: A Kárpát-medence régiói 10. Dél_alföld MTA RKK és Dialóg-Campus. Pécs–Budapest.
- Lengyel, I.–Rechnitzer, J. (2004): Regionális gazdaságtan. Dialóg-Campus Kiadó. Budapest–Pécs. 303.old.
- Nagy Imre–Csókási Eszter (2004): A DKMT eurorégió szerepe a magyar–román–szerbia–montenegrói hármashatár menti együttműködésben. I. m.: Nagy I., Kugler J. szerk. (2004): Lehet-e három arca e tájnak? Tanulmányok a délkeleti határrégió újrászerveződő kapcsolatairól. Békéscsaba–Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja.
- Nagy, I. (2009): 5. Határon átnyúló természet- és környezetvédelmi együttműködések. In: A Kárpát-medence régiói 10. Dél_alföld. MTA RKK és Dialóg-Campus. Pécs–Budapest.
- Ricz A.–Gábrity Molnár, I. (2010): A Vajdasági régió kapcsolatai a Dél-Alfölddel. In: Régió a Hármashatár mentén. Szerk.: Soós Edit és Fejes Zsuzsa. SZTE. 76. old.